

IMAM U PLURALNOM DRUŠTVU

Nedžad GRABUS

UDK 28-725-428

DOI: <http://dx.doi.org/10.26340/muallim.v20i78.1713>

SAŽETAK: U radu je predstavljeno pitanje i problem razumijevanja uloge i misije imama u pluralnom društvu, način obrazovanja i stupanje u službu, praktični izazovi u obavljanju imamskog poziva koji je utemeljen na osnovnim izvorima islama. Problematizirano je pitanje razumijevanja različitih društvenih okvira u kojima imam djeluje, predstavljene klasične definicije o razumijevanju uloge imama i način na koji se u sekularnom i otvorenom društvu razumije uloga duhovnosti. Analiziran je i problem obrazovnog sustava na kojem se stiče znanje i kompetencije za imamski posao te misijska i društvena uloga imama u domaćem okruženju i u dijasporalnim zajednicama. Obraden je i problem razumijevanja religije, diskursa o religiji, novi društveni konteksti u kojima djeluju imami i potpuno različita shvatanja svijeta roditelja i djece o mnogim pitanjima povezanim s tradicionalnim pogledom na svijet, problem razumijevanja običaja i etičko-moralnih vrijednosti, zasnovanih na učenju islama, pitanja autoriteta i tradicije, te način kako prenijeti vrijednosti islama na mlađe generacije kroz imamsku službu. Na kraju rada se bavimo pitanjem kako razviti programe koji će imamima pomoći da ostanu duhovno i intelektualno kompetentni u svome području djelovanja i sposobni uspostavljati komunikaciju sa okruženjem u kojem djeluju.

Ključne riječi: imam, misija, pluralno društvo, sloboda, temeljne vrijednosti

U globalnom, visoko razvijenom tehnološkom svijetu punom suprotnosti i nestabilnosti traganje za odgovorima na bilo koje društveno/vjersko pitanje zahtijeva multidisciplinarni pristup kako bi odgovori bili relevantni i prihvatljivi. Promišljati o pitanjima djelovanja imama u pluralnom, demokratskom društvu, posebno u visoko razvijenim zapadnim državama u kojima imami djeluju izvan glavnih tokova i utjecaja na bilo koje ozbiljnije pitanje, postavlja nas pred ozbiljnu dilemu: “Kako osposobiti i obrazovati imama za misijsko djelovanje i možemo li ‘ostati’ blizu u razumijevanju svijeta i islamskih vrijednosti generaciji rođenoj u ‘doba interneta?’”

Muslimansko obrazovanje na bosanskim islamskim visokim ustanovama, ali i na glavnim islamskim

ustanovama širom svijeta, na kojima se obrazuju studenti za zvanja imama, fokusirano je na klasične sadržaje, povijesne elaboracije “slavne” prošlosti i najčešće izbjegavanje ozbiljne analize savremenih društava, političkih, kulturnih i drugih relevantnih pitanja za djelovanje imama. Primjetan je nedostatak u studijskim programima predmeta koji su nužni za razumijevanje pluralnih, građanskih i demokratskih društava. Na muslimanskim ustanovama za obrazovanje “uleme” u metodološkom smislu nikada nije značajnije promijenjen pristup u proučavanju temeljnih sadržaja vjerovanja i praktičnih obrednih vjerskih formi. Nakon teološke kapitulacije (ili pokajanja) i poraza Abu Hasana al-Eš’arija krajem trećeg stoljeća po Hidžri pred pijetističkim i formalnim elementima religioznosti

intelektualne vjerske elite u većini muslimanskih društava ostale su na marginama intelektualnih i društvenih tokova i najčešće su djelovali kao tajni “opozicioni” element vlastima. Formalni pijetizam i puki ritualizam postali su dominantna obilježja muslimanskog razumijevanja društvene uloge religije. Političke i društvene promjene širom svijeta te globalne komunikacije i međusobna povezanost otvorile su niz pitanja i izazova s kojima se u evropskom prostoru u imamskom djelovanju ranije nismo susretali. Koliko smo kadri prenijeti sržne, temeljne poruke i sadržaje islamskog vjersko-moralnog učenja mladim generacijama? U otvorenom društvu uloga imama je prenijeti poruku vjere kao nade, dobre volje, ostati moralni autoritet i moralna savjest društva, boriti se protiv

novih oblika “ropstva”, stalna borba protiv zloupotrebe uposlenika za bogaćenje malog broja pojedinaca, čuvanje digniteta djece, starijih osoba, pomaganje osobama kada prolaze kroz materijalne ili duhovne krize, čvrsto stajanje uz džemat, zajednicu kada prolazi kroz turbulentne periode, angažiranost za pravdu i pravičnost, ukratko biti glas i savjest potlačenih i obespravljenih pojedinaca i grupa, itd. Zar Muhammed, a.s., nije bio glas potlačenih, odbio je ponuđene počasti i nije pristao biti “glasnogovornik” mekanskih moćnika i osorih glavešina. Ideal pravičnosti i nade u Božiju milost privlačio je i animirao ljude tokom povijesti i razvijao snažan vjerski identitet međusobnog suosjećanja i pomaganja oblikujući tako snažnu zajednicu pravovjernih sljedbenika Muhammeda, a.s. S promjenom životnih navika, standarda života i društvenih uvjeta nužno je prilagoditi imamsko djelovanje kako bismo mogli autentično prenijeti vječne poruke Kur’ana čiji eho odjekuje u duši svakog čovjeka. Najozbiljniju kritiku površnosti u vjerovanju i praksi nalazimo u Kur’anu: “*Teško li se nekim klanjačima, onima koji namaz svoj zaboravno i nehalno klanjaju, koji se samo tako pokazuju i dobročinstvo sprečavaju.*” (El-Maun, 3-7)

Bilo je puno pokušaja i nastojanja da se promijeni diktat povijesti i politički opterećeni pristup u razumijevanju i interpretiranju islama u većinskim muslimanskim društvima, pa ipak su velike teorijske i reformske ideje i koncepti zagovarani s kraja 19. i tokom 20. stoljeća ostali individualni alarmi za promjene koje se nisu dogodile. Kada su zahtijevane te promjene nisu bile jasno artikulirane razlike između socijalnih, religijskih, kulturnih i političkih specifičnosti u konkretnim društvima. Reduciranje zahtjeva za društvene promjene na vjerska pitanja izazvalo je nove napetosti između obrazovanih, moćnih, imućnih elita i pobožnih siromašnih narodnih pokreta u kojima uvijek dominirajuću ulogu i utjecaj preuzmu “moćnici”. Nesposobnost pronalaska društvenog konsenzusa o najvažnijim

pitanjima, manipuliranje “vjerskim” emocijama i zadržavanje postojećeg statusa koje legitimiraju razlike među ljudima proizvelo je društvene oblike nejednakosti, nesigurnog sistema pravde u muslimanskom razumijevanju svijeta. To se odražava i na muslimane koji žive u otvorenim i pluralnim društvima, jer ne mogu često razumjeti razliku između osobne religioznosti i “društvene” zajedničke svijesti o vjerskim pitanjima. Ta “nesigurnost” muslimanskih intelektualnih elita u odgovorima na pitanja iz područja doktrine, praktične primjene vjere, društvenih aspekata religioznosti i odnos s političkim elitama i izazovima jednakosti, individualnih sloboda i kolektivnog identiteta ostavila je mali manevarski prostor za ozbiljno propitivanje ljudskih djela koja se često referiraju na islamske izvore u svome opravdavanju za konkretne akcije. Sve te dileme vidljive su u korpusu literature koja je posljednjih dvadesetak godina prevedena na bosanski jezik, koja je zbog svoje neselektivnosti i velike diskrepancije s bosanskom i evropskom muslimanskom stvarnošću dodatno usložnila i otežala imamski posao u džematima u BiH i širom svijeta. Kroz tu vrstu literature u naše mišljenje i praktičnu primjenu religije uvezeni su problemi s kojima su opterećeni alimi i intelektualci u sredinama u kojima nije moguće, čak ni kao npr., u prvom ili drugom stoljeću po Hidžri raspravljati o teološkim i društvenim pitanjima bez posljedica za vlastitu sigurnost. To se posebno odražava na djelovanje imama koji u svome poslanju imaju kontakte sa širokim krugom ljudi i novim snagama koje djeluju paralelno na području islamskog djelovanja izvan organiziranog sistema IZ. Na Zapadu se često među različitim etničkim grupama ističu osobe koje se predstavljaju kao imami, hatibi i muallimi, usprkos činjenici što nemaju formalno islamsko obrazovanje. Taj fenomen se povremeno pojavljuje i među Bošnjacima zato je važno pomenuti se pitanju definiranja uloge imama u islamskoj literaturi u “idealnom” okviru djelovanja.

Definiranje uloge imama u klasičnim djelima

U klasičnoj akaidskoj i fikshskoj literaturi navodi se da je uloga imama da istovremeno odgovara za opće poslove iz područja vjerskih i svjetovnih pitanja. Al-Farabi u svome djelu smatra da je imam odgovorna osoba u Idealnoj državi – *al-Madina al-Fadila*. (Abdulmunim al-Hanafi, 98) Mutekellimi su smatrali da je imam halifa, namjesnik Božijeg Poslanika, a.s., u vjerskim pitanjima, koja su dužni slijediti svi članovi ummeta, kod učenjaka hadisa imam je muhaddis i šejh, mufessiri su prvi primjerak Kur’ana koji je kodificiran u doba hazreti Osmana nazivali vodičem ili imamom “al-Mushafu al-Imamu”. Kitab se naziva imamom: “*sve smo mi to u Knjizi (في إمام مبین) jasnoj pobrojali*” (Jasin, 12), što znači da je tako označen već u *Levhi Mahfuzu*. To je osnova i temelj svega što je zapisano i sakupljeno, a sami Mushaf kodificiran je u vrijeme Osmana i nazvan “imamom”. Imam označava stazu, ili način koji se odnosi na neki trag, imama: “*I oba su pored puta vidljivi*” (وانهما ليمام مبین) (El-Hidžr, 79). U Božijim riječima: “*Učinit ću da ljudima predvodnik (imam) budeš ti*”, (إني جاعلك لئاس إماما), (El-Bekara 124), što znači uzorom prema kojem se usmjerava ili ugleda, i vođom zajednice. Svaki narod ima svog vođu, predvodnika: “*A na dan kada Mi pozovemo narod svaki sa vođama njihovim*”, (يوم ندعو كل أناس بإمامهم), (Isra, 71). (Abdulmunim al-Hanafi, 98)

U klasičnoj literaturi, fikskim propisima i uvjetima koji se najčešće navode za osobu da može biti imam ističe se da je važno da je učena, alim, mudžtehid, sposoban samostalno istraživati, analizirati i izvoditi zaključke na znanstvenoj ravni. Posebno se ističe važnost odličnog poznavanja lokalnog (narodnog) jezika, jer je u jeziku i kroz jezik izražena suština identiteta i dokaz pripadnosti, bliskoći narodu i naravno jezik je sredstvo komunikacije među ljudima. Većina idealnih, zamišljenih osobina, koje se navode u klasičnoj literaturi o imamu,

ističu da je imam osoba koja artikulira stavove i mišljenje s kojim može inspirirati i nadahnuti svoje slušateljstvo i donijeti dobro zajednici. Preporučene osobine za imama su pravednost, hrabrost, susretljivost, lijep i kulturni odnos s ljudima, spremnost da im pomogne u njihovim potrebama, čuva dom, domovinu i održava harmoniju u društvu. Sedam Božijih imena nazivaju se imamima: *El-Hajju, el-Alimu, El-Muridu, El-Qadiru, Es-Semiu, el-Besiru, El-Mutekellimu*. Ovo su glavna imena koja su sastavni dio svih drugih Božijih imena. U suri et-Tevbe se navodi da i kafiri imaju svoje imame: “أمة الكفر – prvaci kufra”, (Et-Tevbe 12), kao što i vjernici imaju imame: “*I učinili smo ih vodama da upućuju po Našoj Zapovijedi*”, (el-Enbija, 73), što znači osobama koje pozivaju na Božiji Put, zato se nazivaju daije. Učenici su svog učitelja Ebu Hanifu nazivali i oslovljavali kao “el-Imam el-A'zam – Veliki Imam”, kao što se u Egiptu šejha Azhara naziva i oslovljava kao “el-Imam el-Ekber – Veliki imam”. Poznati alim El-Džuvejni imao je naziv “Imamu-l-Haremejn – Imam dva harema”. (Abdulmunim al-Hanafi, 98)

Imamet je opće upravljanje sakralnim i svjetovnim pitanjima. Većina alima se se slaže da imamet pripada i zaslužuje da ga obnaša osoba koja je kadra promišljati, koja je mudžtehid u osnovama i pomoćnim disciplinama vjerezakona, hrabarog karaktera, čvrstoga i nepokolebljivog stava, pravedna osoba, pametna, punoljetna, muškog spola za predvođenje namaza i slobodna osoba. Za najviši stupanj ili položaj u državi upotrebljava se termin “el-imama el-kubra – veliko vodstvo”, za razliku od imameta u predvođenju ljudi u namazu, taj imamet se naziva “el-imametu es-sugra – malo vodstvo”. Postoji sufijaska teorija o imametu i rijasetu, koja govori o javnom – *zahir* i skrivenom – *batin*, aspektu obnašanja tih dužnosti. U judaizmu je poslije Musaa, a.s., imamet u pitanjima vjere imao Harun, a Ješua u svjetovnim pitanjima. Liderstvo poslije Isaa naslijedio je Petar. (Abdulmunim al-Hanafi, 99)

U ovom radu se bavimo imamskom službom u islamskom učenju kao službom naviještanja i prenošenja Božijeg poziva ljudima da slijede Knjigu i Poslanika, a.s. Ne postoji jedinstven pristup u rješavanju pitanja liderstva u muslimanskim državama u svjetovnim poslovima. Zato često nije jasno kako i ko je odgovoran za predstavljanje muslimana u različitim društvenim pitanjima. Većina sunijske uleme razumije ulogu imama kao predvodnika namaza, muallima, hatiba, muderrisa i šejha. To je savjetodavna uloga ili uloga u kojoj pomaže očuvati društveni sistem. Među muslimanima na Zapadu imam je često predstavnik zajednice, glasnogovornik muslimana na lokalnom ili državnom nivou, socijalni i humanitarni djelatnik, dušebrižnik u bolnicama, zavadima zatvorenog tipa i slično. Ta uloga je bliža svećenstvu Katoličke ili Protestantske crkve, te ulozi rabina u jevrejskim organizacijama. U državama u kojima je uspostavljena snažna i organizirana administrativna zajednica vjernika imami imaju službenu odgovornost, u nekim slučajevima radi se o porodičnim i privatnim poslovima i biznisu u ime obavljanja imamske dužnosti.

Imam u sistemu IZ

U bosanskom kontekstu imami su vjerski djelatnici, uglavnom uposljeni u IZ-i, i imaju muraselu ili dekret koji im podjeljuje Reisu-l-ulema za obavljanje imamske dužnosti, iz čega proističu obaveze i dužnosti imama kao uposlenika IZ. U bosanskom islamskom tumačenju akaidskih i fikhskih propisa murasela je duhovna investitura, imenovanje za imamsku službu, koja imama povezuje sa Poslanikom, a.s., što je velika čast, odgovornost i obaveza, jer pripada neprekinutom lancu tumačenja vjere i duhovnoj hijerarhiji koja čuva svetost islamskog učenja. Uslijed česte promjene političko-pravnih okvira i društvenih sistema od 1878. do danas imami su bili u središtu različitih “trauma” kroz koje su prolazili Bošnjaci, posebno vjernici u BiH i

šire, te su često optuživani kao kolaboracionisti sa različitim sistemima. Kao posljedica političkih neuspjeha i niza poraza i društvenih turbulencija kroz koja su prolazili Bošnjaci u 20. stoljeću, posebno u doba poslije Drugog svjetskog rata pa do pada komunizma, imami su bili predstavljani kao “zaostali” i “nazadnjački” element tadašnjeg društva zasnovanog na ideologiji marksizma. Ta pozicija imama bila je podvrgavana kritici, propitivanju i često denunciranju iz unutarnje i vanjske perspektive. Iznutra su postojali napadi o intelektualnoj zaostalosti, nesposobnosti da vode džemat, slabom obrazovanju, izražena je bila borba protiv “klera”, “imamske zajednice” i slično, a izvana su optuživani da ne razumiju nove tokove, nisu se dovoljno prilagodili novom političkom sistemu, kočje razvoj novog društva, itd. Ferid Dautović je uradio studiozno istraživanje o iskustvu imamskog djelovanja u doba bivše Jugoslavije. Izazovi kroz koje su prolazili imami, te nevjerovatan entuzijazam kojeg su iskazivali u svome djelovanju, misijskoj gorljivosti i želji za uspjehom u muallimskom djelovanju predstavljen je na primjeru o imamskom radu u doba komunizma, imama rahmetli Abdullaha Ganića. (Dautović, 2017) Puno je autora pisalo o imamskom radu i djelovanju. Ističe se važna knjiga prof. Džemala Salihsphahića pod nazivom “Imam” u kojoj su predstavljeni svekoliki aspekti islamskoga djelovanja. (Salihsphahić, 2018). Dr. Mustafa Hasani i dr. Ferid Dautović priredili su hrestomatiju tekstova na FIN-u za potrebe studija s naslovom “Imamet” (Hasani i Dautović, 2011)

U Islamskoj zajednici imam se postaje odmah po završetku formalnog visokog obrazovanja, mada se često uloga imama povjerava i osobama bez visokog obrazovanja. Danas je situacija znatno bolja nego u ranijem periodu. Formalno obrazovanje je važno ali nije dovoljno za jasnu predstavu o radu i djelovanju imama. Imamska služba ne predstavlja poseban duhovni stalež niti je to posvećeni status u odnosu na druge

ljude, kao svećenstvo unutar Crkve. U islamskom razumijevanju svijeta cijeni se učenost, čestitost i predanost u obavljanju imamske službe.

Misija imama

Imami su u bosanskom društvu čuvari specifičnog duha, jedinstvenog praktičnog misionarskog rada koji je razvijan u susretu muslimana s većinskim kršćanskim okruženjem. Kao što su franjevci u BiH čuvari posebne katoličke narodne tradicije i religioznosti slično su imami po bosanskim selima i mahalama čuvali bosanske muslimanske adete prilagođene ovdašnjem razumijevanju islama kao moralnog okvira i vjerskog duha koji se razvio na temelju višestoljetne prakse zasnovane na časnim izvorima vjere. Tu predanost i odlučnost u naviještanju Božije riječi imami su razvijali kroz stalni kontakt i živu riječ sa narodom čiji su sastavni dio i koji usprkos različitim izazovima, *scilama* i *haribdama* ustrajava u afirmiranju vjere kao ljubavi, dobrote, suosjećajnosti i samilosti prema živim bićima, ljudima, životinjama i biljkama. U tumačenju vjere referiramo se na velike alime poput Ebu Hanife i Mensurovog oca el-Maturidija. Taj koncept je preživio stoljeća različitih pritisaka i ostao dinamičan, vitalan i sposoban odgovoriti na pitanja o Uzvišenom Bogu, tevidu, Lijepim Božijim imenima i drugim dilemama iz područja fikha, posebno iz područja porodičnog i bračnog segmenta, te socijalnog i kulturno-obrazovnog aspekta religioznosti u BiH. U bosanskim ulemanskim krugovima u 20. stoljeću vođene su rasprave o obnovi i reformama u razumijevanju, prakticiranju i društvenoj ulozi religije, koje su kao i u drugim muslimanskim sredinama uglavnom bile fokusirane na nove političke okolnosti u kojima su živjeli. Većina tih rasprava bila je zasnovana na dilemama i pitanjima koja su postavljana u velikim muslimanskim centrima učenosti, Istanbulu i Kairu. (Karić, 2011) Veliki otpor uvođenju reformi u obrazovanju u medresama usporio je razvoj nacionalne svijesti i

jezičke samobitnosti, jer su se i hutbe počele kazivati na bosanskom jeziku tek poslije Drugog svjetskog rata. U Katoličkoj i Pravoslavnoj crkvi svećenstvo je bilo glavni nosilac razvoja narodne svijesti, a ulemanski krugovi u BiH su afirmirali zamišljeni "ummet" ili svijest o "imaginarnom" ummetu koji je u suštini bio fragmentiran po različitim osnovama. Možda je jedno od najvažnijih pitanja u islamskom djelovanju u BiH kako svijest o bosanskom jeziku nije "preživjela" niti afirmirana ni u ulemanskim krugovima nakon zabrane upotrebe naziva bosanski jezik 1907. godine? Taj problem je danas izražen na drugačiji način, u našem lutanju i neodlučnosti u razvijanju i snaženju naše posebnosti u razumijevanju vjere i islamskoj praksi. Gotovo svi problemi muslimanskog svijeta, usprkos potpuno različitim okolnostima u kojima mi živimo, "nastanili" su se i u muslimanskom promišljanju u BiH. Usprkos činjenici da u bošnjačkom narodu ima više od hiljadu osoba koje su studirale ili okončale studij islamskog nauka ne postoji puno poznavaca savremenih muslimanskih društava. Prevladavajuće proučavanje islama među ulemom se svodi na teološko-pravno-povijesna pitanja, koja nemaju veliki utjecaj na aktualne tokove u muslimanskim društvima. Zato je naše poznavanja islama i imamsko djelovanje često izvan realnih okvira i razumijevanja društvenih tokova.

Praktična uloga imama

Obrazovni sistem Islamske zajednice se godinama razvija i prilagođava novim izazovima u razvijanju visokog školstva. Neposredno poslije otvaranja FIN-a krajem sedamdesetih godina 20. stoljeća, svršenicima Gazi Husrev-begove medrese nisu mogli studirati na drugim fakultetima, što je s jedne strane bila otežavajuća okolnost, s druge je to stanje omogućilo da se formira generacija elitnih poznavalaca islama i vrhunskih intelektualaca koji su sačuvali dignitet i dostojanstvo islamskog studija u BiH. U novim okolnostima najbolji

učenici iz medresa uglavnom ne studiraju na visokim ustanovama IZ. To je dugoročno otežavajuća okolnost za razvijanje kadrovske politike IZ. Nije sporno da svršenicima FIN-a steknu solidno obrazovanje za imamski poziv, ipak je primjetan trend da najbolji studenti nisu motivirani za imamsku službu i obavljanje misije izvan velikih gradskih sredina i obrazovnih ustanova IZ. Gotovo cijeli koncept finansijskog i misijskog djelovanja IZ prenesen je na odgovornost imama. Djelovanje imama fokusirano je na opće upoznavanje s islamskim propisima. U obrazovnim planovima bi bilo dobro posvetiti pažnju talentiranim pojedincima, koji su uslijed novih trendova odlučili poslije medrese studirati na različitim fakultetima, da uz dodatni angažman okončaju i studij na Fakultetu islamskih nauka. Dugoročno, to bi bila najbolja investicija IZ, jer bi imala generaciju koja je kadra samostalno brinuti o svojoj egzistenciji i pomoći djelovanje IZ u kontaktu sa dijelom obrazovane populacije s kojom imami teško uspostavljaju kontakte. Ta praksa postoji na Zapadu u kojoj su talentirani pojedinci sa završenim svjetovnim i vjerskim fakultetom u službi misije različitih crkava. Značajan je broj pojedinaca i u okviru IZ koji su studirali i okončali studij na takav način. Odgovorne osobe u IZ bi se u tom smislu morala potruditi da više pažnje posvete talentiranim pojedincima, jer su elite nosioci svih velikih ideja i promjena koje dugoročno snaže narodni duh i razvijaju svijest o temeljnim vrijednostima vjere, etike, morala, jezika, itd. Muhammed, a.s., je vrijednost alima opisao kao "čitav svijet", jer je njegova uloga važna za širu društvenu zajednicu. Važno je prepoznati nove načine i forme komunikacije među ljudima, ulagati u kulturu i umjetnost koje su garant čuvanja duha jednoga naroda.

Društveni angažman

U pluralnom društvu postoje šire mogućnosti za angažman kroz različite forme djelovanja nevladinih

organizacija i vjerskih zajednica. Otežavajuća okolnost za imamski angažman u široj društvenoj zajednici jeste skroman materijalni položaj džemata, zato je imam uglavnom primoran biti vezan samo za svoje obaveze unutar džemata. Uz to, kod nas se "cementirala" svijest da se imam ne smije baviti drugim poslom osim "hodžinskim". Usprkos velikoj razlici u standardu društva na početku 20. stoljeća i danas se imami suočavaju sa sličnim problemima u svojoj materijalnoj poziciji. Npr., na početku 20. stoljeća imam iz gradske džamije u Ljubuškom, Mustafa Cerić, piše molbu Vakufskom povjerenstvu da mu dodijeli materijalnu pomoć za njegovo djelovanje (Arhiv IZ, ZVR-289-1619/1907), koja je negativno riješena. Više od stotinu godina kasnije, bez zajedničke brige i potpore mnogi džemati u BiH ali i u razvijenim zemljama ne bi mogli funkcionirati. U takvim okolnostima ne može se očekivati da imam bude motiviran, visoko obrazovan i društveno angažiran. U klasičnim djelima jedan od uvjeta za imama bio je odlično poznavanje jezika naroda u kojem djeluje. Taj zahtjev bi, pored diplome o zaključenom studiju, morao biti uvjet za djelovanje imama u bilo kojoj sredini izvan BiH, bez obzira što imam najviše vremena provodi sa džematlijama koji govore bosanskim jezikom. Ipak, djeca u mektebu i mlađe generacije, komšije i predstavnici vlasti, obrazovnih i kulturnih ustanova, crkava i vjerskih zajednica očekuju od imama da s njima komunicira na lokalnom jeziku. Uz poznavanje jezika nužno je upoznati se s osnovnim historijskim, kulturnim, društvenim i vjerskim specifičnostima sredine u kojoj se djeluje. U muslimanskoj učestalosti je cijenjeno poznavanje Kur'ana, hadisa i disciplina koje su zasnovane na tim izvorima. Također, u pluralnoj sredini nužno je razumjeti i društveni sistem, odnos između vlasti i vjerskih zajednica, poznavati osnovna pravila slobode govora i zakonske okvire koji kažnjavaju širenje mržnje, neprijateljstva, zloupotrebu religijskih osjećanja, itd. U pojedinim muslimanskim

grupama na Zapadu osnaženo je ideologizirano razumijevanje vjere koje ne dopušta slobodno izražavanje mišljenja što u konačnici zaustavlja kreativnost razumijevanja i kontekstualizaciju u slobodnom društvu i ostajanje na marginama društvenih tokova. Problem zloupotrebe sakralnog za opravdavanje profanih problema često onemogućava ozbiljnije razumijevanje vječnih vrijednosti i mudrosti. Imami u slobodnom društvu imaju šansu za slobodno djelovanje, jer nisu izravno povezani sa "svjetovnim vlastima i stvarima" i mogu biti fokusirani na izvršavanje primarnih zadaća, obrazovanja, socijalne skrbi, projekata s područja kulture, međureligijskog dijaloga, itd. U savremenom kontekstu djelovanje imama često je pod specifičnim promatranjem, posebno iz sigurnosnih razloga. Ta praksa je postojala i ranije, ali u suvremenim društvima se u posljednjih dvadesetak godina razvija djelovanje različitih muslimanskih organizacija koje su uglavnom etnički zasnovane i zaradi problema u njihovim matičnim državama ili državama porijekla razvija se nepovjerenje i jača nespo razum između desničarskih faktora u društvu i ekstremističkih elemenata u muslimanskim organizacijama. Vojni sukobi na Bliskom istoku, teroristički napadi na Zapadu, ideološki konflikti, migracije, itd., potaknuli su medijsku i političku propagandnu mašineriju koja često u javnim raspravama generalizira sva pojedinačna i specifična pitanja povezana s islamom i muslimanima kao "opće muslimansko pitanje". Posebno je negativan trend prikazivanja islama kao religije kojoj je inherentno nasilje. Sve te rasprave izravno se tiču imama, jer su u stalnom kontaktu sa džematlijama i širom društvenom zajednicom.

U mnogim slučajevima se imami susreću sa novim okruženjem i pitanjima na koja su već imali formirane odgovore. Pitanje sloboda u najširem smislu, odnosi između muškaraca i žena, prava djece, prava istospolnih osoba, izbor načina života, itd., su pitanja koja su na Zapadu prihvaćena kao ljudska prava, a

unutar muslimanskog razumijevanja svijeta i tumačenja vjere mnoga od tih pitanja se obrađuju kroz fikhska, akaiidska, etička ili moralna pitanja. Dakle, postoji saglasnost o općim pitanjima svetosti ljudskoga života, ali specifičan pogled na različita pitanja imama često dovodi u poziciju u kojoj mora biti oprezan i suzdržan u izricanju svojih stavova kako ne bi bio optužen za širenje mržnje s jedne strane ili izdaju islama s druge strane. Zato je pitanje javnog govora o islamu u slobodnim društvima veći izazov nego što se to na prvi pogled čini. Tom problemu bi se IZ, posebno obrazovne ustanove, morala dodatno posvetiti. U mnogim zemljama u Evropi se raspravlja o administrativnim načinima organiziranja vjerskih zajednica i udruženja koja se bave islamskim djelovanjem. U danskom dokumentarnom filmu kojeg su tajno u džamijama i mesdžidima u Danskoj snimali "novinari", intervjuirani su imami i odgovorne osobe, zvanični predstavnici muslimanskih kulturnih centara, koje javno zagovaraju dijalog i kompatibilnost islamskog pogleda na svijet s lokalnim okruženjem, a osobama koje su se predstavile kao zainteresirani i zabrinuti "muslimani", te zato tragaju za odgovorima koji su predmet rasprave u mnogim evropskim državama. Ta pitanja se kreću oko razumijevanja slobode, načinu razumijevanja odnosa između muškaraca i žena u slobodnom društvu, braku između muslimanke i nemuslimana i sl. Odgovorne osobe u tom dokumentarnom filmu daju odgovore koji su dvosmisleni i "tajni", često puni mržnje prema lokalnom okruženju. (TV dokumentarac, Iza džamijskog zastora, 2017) Naravno, nisu sva pitanja i pogledi kompatibilni, zato je nužno artikulirati stavove koji omogućavaju razliku između čovjekove slobode izbora i prisile, jer u slobodnom društvu važnije je odgovajati čovjeka nego mu nešto nametati, što je ustvari i "islamski ideal", slobodno prihvatanje vjerskih načela i principa.

Da bi imam bio zadovoljan u svome radu nužno je osmisliti programe obrazovanja, napredovanja i

evoluiranja rada nakon stupanja u službu. Stalno se mijenja diskurs o vjeri, mijenjanju se društveni odnosi, ekonomski status članova IZ, sve je veći broj obrazovanih mladih osoba u džamijama, itd. Uz sve to imamske obaveze se usložnjavaju. Osnovna funkcija imama će ostati uvijek ista,

ali društvene okolnosti i način života u različitim periodima, zahtijevaju od nas praćenje najvažnijih tokova i adekvatne odgovore na suštinska pitanja našeg vremena. Imamski posao je častan, ali je istovremeno odgovoran, psihološki i mentalno napet. Imami nisu ni sveti, ni posvećeni, a

ni odabrani ljudi. Da bi bili uspješni u svome djelovanju, afirmiranju i prenošenju vrijednosti islama sljedećoj generaciji moraju biti motivirani i voliti svoj posao, ali im se mora pomoći da imaju mogućnost da taj posao mogu obavljati sukladno vremenu u kojem živimo.

Literatura

- Aita S., Betz F., Fahmi G., (2016), *Leaving the Storm behind: idea, for a new Mediterranean*, Rome, Italian Institute for International Political Studies.
- Dautović, Ferid, (2017), *Abdullah ef. Ganić, Život i djelo*, Sarajevo, Udruženje ilmijje IZ u BiH i Medžlis IZ Sarajevo.
- Gradwohl, R., Courth, F., Balić, S., (2005), Urednik Božo Rudež, *Leksikon temeljnih religijskih pojmova*, Zagreb, Prometej, preveli s njemačkog Željka Pavić, islam.
- Al-Hanafi, Abdulmunim, (2000), *Al-Mu'gam al-Šamil limustalahat al-fal-safa*, Kairo, Maktaba Madbuli.
- Hasani, M., Dautović F., ur., (2008), *Imamet*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka.
- Karić, Enes, (2011), *Contributions to Twentieth Century Islamic Thought in Bosnia and Herzegovina*, Sarajevo, El-Kalem.
- Korkut. Besim, (1412 H), *Kur'an s prevodom*, Medina, Kompleks Kralj Fahd za štamšanje Kur'ana.
- Karić, Enes, (2014), *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, Bihać, FF Bihać.
- Salihspahić, Džemal, (2014), *Imam, ličnost – uloga – značaj*, Visoko, Medresa "Osman-ef. Redžović".
- Sachedina, Abdulaziz, (2009), *Islam and the Challenge of Human Rights*, Oxford, Oxford University Press.
- Arhiv IZ u BiH, Gazi Husrev-begova biblioteka, ZVR-289-1619/1907 <https://4d.rtvsl.si/arhiv/tuji-dokumentarni-filmi-in-oddaje/174617492>, 10.7.2019.

الموجز

الإمام في المجتمع التعددي

نجد غرابوس

يناقش البحث مسألة ومشكلة فهم دور الإمام ورسالته في المجتمع التعددي، وكيفية التأهيل والتوظيف، والتحديات العملية في أداء وظيفة الإمام القائمة على مصادر الإسلام الأساسية. وتتناول المناقشة مسألة فهم الأطر المجتمعية المختلفة التي ينشط الإمام فيها، وتقدم التعريفات التقليدية لفهم دور الإمام والكيفية التي يفهم فيها الدين في المجتمع العلماني والمنفتح. كما تم تحليل مشكلة النظام التعليمي الذي تُكتسب فيه المعرفة والتأهيل لوظيفة الإمام، ودور الإمام الرسالي والاجتماعي في البيئة المحلية وفي تجمعات الشتات. وتمت أيضاً معالجة مشكلة فهم الدين، والخطاب الديني، والسياقات المجتمعية الجديدة التي ينشط الأئمة فيها، والاختلاف التام بين الآباء والأبناء في فهم الكثير من المسائل المرتبطة بالرؤية التقليدية للعالم ومشكلة فهم التقاليد والقيم الخلقية والسلوكية، القائمة على تعاليم الإسلام، ومسألة السلطة والتراث، وكيفية نقل القيم الإسلامية إلى الأجيال الشابة من خلال وظيفة الإمام. وفي خاتمة البحث تناولنا مسألة تطوير البرامج التي تساعد الأئمة في المحافظة على أهليتهم الروحية والفكرية في مجال نشاطهم، وقدرتهم على التواصل مع البيئة المحيطة بهم.

الكلمات الرئيسية: الإمام، الرسالة، المجتمع التعددي، الحرية، القيم الأساسية.

Summary

IMAM IN A PLURALISTIC SOCIETY

Nedžad Grabus

The article presents the issue and the problem of understanding the role and the mission of an imam in a pluralistic society. It discusses the form of education through which imam is prepared for his service, as well as challenges that are met in his practical performance of the vocation that is founded upon main sources of Islam. It also analyses the issue of varying social frameworks within which imams work. Further, the article presents classical definitions of the role of imam and it discusses the ways of understanding the role of spirituality in a secular and open society. The issue of educational system that provides knowledge and skills required for performing this role is analysed here as well. The mission and the role that imam has in a local society is evaluated and compared to his role and the mission that he has among the diaspora. The article also deals with the issue of understanding religion, discourse about religion, new social context within which imams act and the difference between the world as understood by children and the world as it is seen by their parents, issues regarding the traditional view of the world, understanding of customs and ethical and moral values based upon Islamic teachings, the issues of authority and tradition and the ways that imams can use to convey the Islamic values to young generations. In the final part of the article we dealt with the issue of developing programmes that could assist imams in spiritual and intellectual competency within their community and that will enable them to establish functional communication with surrounding within which they act.

Key words: imam, mission, plural society, freedom, fundamental values